І

З усієї сім'ї Петренків найбільше люблять цю кімнату дідусь і його найменший онук — Романко. Кімната справді-таки незвичайна. Прозорі голубуваті стіни її розсіюють сонячне світло, роблять його м'яким, ніжним, дуже приємним для ока. Спеціальне устаткування регулює температуру, кондиціонує повітря. Окрім того, тут затишно і спокійно. Після обіду дідусь із онуком заходять сюди відпочити. Романко поспішає до шахового столика, а дідусь сідає у м'яке крісло перед голубою панеллю АЗМІЛу (так скорочено зветься Апарат зносин між людьми, який замінює і радіоприймач, і телевізор, і телефон, і телеграф, і магнітофон).

— Зараз ми дізнаємось, що діється на білому світі,— щоразу казав дідусь, вмикаючи магнітофонний запис.

— А ми зараз поміркуємо над шаховою задачею п'ятдесятих років двадцятого століття,— усміхався Романко, виймаючи шухлядку з фігурами.

І потім кожен заглиблювався у своє. Дідусь слухав стислий запис важливих повідомлень, переданих за час його відсутності, а онук, розставивши фігурки, починав аналіз давно зіграних партій. Це повторювалось день у день. А сьогодні...

Тільки-но хлопець висипав фігурки на дошку, як дідусь вигукнув:

— А послухай-но, Романку! — І ввімкнув магнітофон. Романко неохоче підійшов до апарата. Пролунав густий басовитий голос:

"Одержано радіограму з мезонної ракети "Галактика", яка вирушила в космічний рейс сімдесят років тому. Ракета наближається до нашої

Сонячної системи і прибуде на супутник "Міжпланетний вокзал" завтра о 10-їй годині".

Дідусеве обличчя пашіло, тремтячі пальці м'яли білу бороду.

— Заспокойтеся, дідусю...— Романко взяв старого за руку.

Клацнув автоматичний вимикач, голос змовк.

— Легко сказати, Романку, "заспокойтеся"... Це ж та сама ракета, що на ній...

— ...полетів ваш батько, а мій прадід? — стрепенувся хлопець.— Невже вона?

— Так, хлопче. Три роки мені було, коли батько вирушив у цю далеку експедицію. Я виріс, одружився, мої діти повиростали, тепер ось ви вже великі, діти моїх дітей, а ракета "Галактика" весь час мандрувала космічним океаном. Минали десятиліття, обірвався зв'язок, думали, що вона зазнала аварії...

— Заждіть, дідусю,— Романко замислився.— В час відльоту вашого тата вам було, кажете, три роки. А йому ж скільки?

— Тридцять три. Хотів був мене взяти з собою, та моя мати не погодилась. Як же, сумувала, я сама лишуся?..

— Отож,— міркував Романко,— сімдесят плюс тридцять три, виходить сто три. Старенький уже ваш тато. Як вони там і витримали сімдесят років! Скільки ж це продуктів треба було взяти з собою, щоб екіпаж...

— В тому то й справа, що продуктів вони брали всього на рік.— Дідусь погладив бороду, і Романкові здалося, що в очах у нього промайнула усмішка.— Правда, ще був невеликий аварійний запас — здається на чверть року.

— То хіба ж вони могли протриматись сімдесят років? — жахнувся Романко.— Може, це повідомлення передала їхня автоматична станція? А вони... вони давно вже загинули?

— Ні, любий хлопчику, — заспокійливо промовив дідусь,— вони живі й здорові. Ти ж не всі повідомлення прослухав. Ось...— він знову ввімкнув АЗМІЛ.

Засвітився екран, пролунав голос:

"Зв'язок із ракетою "Галактика" підтримується регулярно. Самопочуття екіпажу хороше".

— Хороше самопочуття, чуєш? — промовив дідусь.

— Як же це...— хлопець здивовано поглянув на апарат.— Як же це вони витримали? Героїчні дідусі!

— Прадіди,— поправив старенький.

— А раз прадіди — значить ще героїчніші.

— Еге, прадіди,— задумливо промовив дідусь,— і прибувають вони до правнуків... Крізь простір і час.

Дідусь підвівся і почав ходити по кімнаті.

"Старенький уже мій дідусь,— подумав Романко.— А який же прадід?.. Якщо вони там у ракеті не стриглися, то бороди, мабуть, повиростали аж до п'ят..."

— Ну, що ж, Романку,— дідусь підійшов до хлопця і взяв його за плечі,— давай ще раз переглянемо кіноплівку, на яку знято проводи експедиції, та будемо готуватися до зустрічі дорогого гостя.

— Давайте! — зрадів онук.— Зараз я запущу апарат.

— А ти ж не забув, у якій касеті стрічка?

— Хто, я? — Романко обернувся до дідуся.— Ну, й вигадаєте. Та я ж усі кадри напам'ять знаю!.. А стрічка — в сріблястій коробці.

— Напам'ять? — перепитав дідусь.— Ану, скажи, що примітного на обличчі в мого батька, а твого прадіда?

— Що? Ну, чоло, очі, ніс... Обличчя, як обличчя.

— Оце-то примітне! — засміявся дідусь. А вуса в нього є?

— Тоді не було, а тепер, мабуть, такі вусища, що ого! За сімдесят років, звичайно, відросли.

— Відросли чи не відросли — це ми побачимо, а ти бородавку пам'ятаєш?

— Пам'ятаю. Але ж вона збоку на бороді, і тепер, звичайно, сховалася в сивому волоссі.

— Ну, гаразд, Романку, пускай кіноапарат.

Часто, дуже часто старий переглядав цей кіножурнал, показував його своїм дітям, а тепер і онукам. І кожного разу неабияк хвилювався. Він бачив рідного батька, себе в матері на руках,.. Гай, гай, як давно це було — сімдесят років тому." Інколи йому хотілося гукнути: "Де ж ти тепер, тату? Не діждалася тебе мати, а чи я діждуся?"

Тим часом запрацював вмонтований у стіну моторчик. Блимнула сигнальна лампочка. Перед дідусем і онуком воскресли події сімдесятилітньої давності.

Зображення проектувалося не на екран, а просто на середину кімнати. Глядачі могли підійти до героїв фільму, навіть злитися з натовпом. Романко раніше так і робив: оглядаючись на дідуся, підбігав до кремезного чоловіка, що прощався із своєю дружиною, і, стараючись перекричати гамір, гукав:

— Дідусю, оце ваш тато!

Хлопець хотів доторкнутися до космонавта, але руки хапали одне повітря. Ні, не живі люди заповнювали демонстраційний майданчик, а їхні безтілесні копії. Вони ходили, говорили, сміялися. Звук їхніх голосів стрясав повітря. Але це було тільки їхнє об'ємне зображення... Романко бродив у натовпі, вільно проникав крізь автомобілі, наближався до самісінької ракети, яка чорним списом здіймалася в небо. Він уявляв себе повноправним учасником експедиції, космічним мандрівником, розвідником Всесвіту.

Проте сьогодні онук сидів поряд з дідусем принишклий і замріяний. Кожен кадр нині здавався йому сповненим особливого змісту.

Коли кіножурнал скінчився, хлопець припав до дідусевого плеча й зашепотів схвильовано:

— Значить, завтра прибувають... Дідусю, візьміть мене з собою.

Старий напівзаплющив очі, тихо промовив:

— Ні, хлопчику мій, я не полечу до супутника.

— Чому? — здивувався Романко.

— Почуваю себе не... в спортивній формі,— пожартував дідусь і додав:—Будемо біля АЗМІЛу чергувати, гаразд?

— Гаразд,— без ентузіазму погодився хлопець. Звичайно, йому в тисячу разів цікавіше було б побувати на "Міжпланетному вокзалі", але туди без дорослих не беруть підлітків.

Романко сів біля шахового столика й замислився.

II

Наступного дня Романко прокинувся разом із птахами. Хлопець майже не спав. Усю ніч він обмірковував план зустрічі прадіда. І що його придумати? На ракету, яка літає по маршруту Земля — "Міжпланетний вокзал", його, звичайно, ніхто не візьме. Малий ще, скажуть, шкідливо для здоров'я. А який він малий? Ростом трохи нижчий за дідуся, але ж він фізкультурник! Класний керівник часто говорить: "Петренко Роман — міцний, наче кремінь"...

Думки роїлися в голові, немов бджоли у вулику. А що коли таємно пробратися на ракету? Отак собі прошмигнути всередину та й сховатися, га? Не прошмигнеш, не пропустять... Хотів був серед ночі податися на ракетодром, але передумав: до ракети не можна підійти, та й хто його знає, котра полетить. А спитаєш — все пропало.

Нараз Романко схопився з ліжка, підскочив, наче пружина, і кинувся до шафи. Як він раніше цього не згадав? Адже він грав Лісовика, коли їхній драмгурток показував на сцені казку. Ось на кого він

перетвориться — на старого бородатого діда! Борода в нього, правда, завелика, але ж можна підрізати...

Світало. З котеджу, де мешкали Петренки, вийшов жвавий, трохи кумедний дідок. Не по літах спритно він скочив на тротуар і підтюпцем побіг вулицею. Розкішна борода закривала йому груди, під пахвою пломенів величезний букет квітів.

На ракетодром Романко дістався задовго до відльоту ракети. На запитання чергового відповів, що він правнук члена екіпажу "Галактика" Петренка. Черговий дуже здивувався, що правнук такий старий.

— Час іде... — намагаючись вимовляти слова по-старечому, промовив Романко.— Мій прадід відлетів із Землі майже століття тому!

Черговий, уже літній чоловік, співчутливо зітхнув і запропонував зайти в зал, де мали збиратися зустрічаючі.

— Шпасибі, шпасибі, — прошамкав Романко,— я погуляю на швіжому повітрі.

Чемне запрошення чергового злякало "дідка". "А що як там буде батько? Звичайно ж, буде!" І він заходив по веранді. Ні, ні, до залу він не загляне.

А черговий, як на те, все намагався завести розмову, розпитував про прадіда, про сім'ю... Романко ж так шамкав у відповідь, що здався йому занадто ветхим.

— А знаєте, — заговорив черговий, примружуючи очі,— я б не радив вам летіти туди... У ваші літа, знаєте, небезпечно...

От халепа! То дуже молодий, то занадто старий.

Промимривши щось під ніс про загартованість теперішніх дідів, Романко відійшов у скверик, сів на лавочці і, вийнявши ножика, підкоротив бороду.

Вирішив надалі так не шамкати і не сутулитись.

Йому не сиділося. Включив наручного радіоприймача, але й це не допомагало. Час ішов нестерпно повільно. Здавалося, що сонце ото як піднялося над обрієм, то так і стоїть непорушно, а довгі тіні ракет, пролягаючи через усе поле ракетодрому, і не збираються коротшати.

Мабуть, нічого немає гіршого, як отаке чекання!

Та всьому настає кінець. Минула година, друга, прибули зустрічаючі, а серед них і... батько. Романка він не впізнав, та й хто міг подумати, що оцей похилого віку чоловік — загримований підліток?

Ох і калатало ж у Романка серце, коли вони заходили в ракету! Ось і крісло. Сів і наче потонув у ньому...

Коли загуркотіли двигуни і ракета знялася, Романка сильно притиснуло до сидіння, але через кілька хвилин він відчув полегкість. Хлопець принишк у своєму кріслі, боячись злетіти вгору, бо тепер, коли космічний корабель мчав за інерцією, всі втратили вагу. Хотілося подивитися в ілюмінатор: яка воно з такої висоти Земля? Але не наважувався встати. "Нехай уже, як повертатимемо назад, отоді..."

III

Величезне герметично ізольоване приміщення "Міжпланетного вокзалу". Зустрічаючі пробралися через спеціальні шлюзи.

Походжаючи попід пальмами, що довгими рядами стояли вздовж стін залу, Романко думав: "Цікаво, чи бачить мене дідусь на екрані АЗМІЛу? Хоча б прочитав записку, а то ще кинеться шукати".

До прибуття "Галактики" лишилося, може, з півгодини. Диспетчерський пункт через кожні п'ять хвилин повідомляв про наближення космічного корабля. В залі відчувалося хвилювання десятків людей. Романко спостерігав за батьком. Зовні той був спокійний, зібраний, зосереджений. Тільки тремтіння газети, яку він тримав поперед себе, видавало його хвилювання.

— Увага, увага, товариші! — заговорили репродуктори.— "Галактика" підходить до головної палуби.

Нарешті!

Всі кинулися до прозорої стіни. Романко заніміло дивився в небесну глибочінь, освітлену голубим диском Землі. Далеко-далеко сяяли зорі. Це ж звідти повертається "Галактика". Та ось і вона.

Спочатку з'явився овальний ніс ракети, потім і весь корпус. Обшивка посічена, з багатьма вм'ятинами. Від літер, що складали її назву, лишилися тільки чотири перші — ГАЛА, та й ті дуже потемнілі.

Романко дивився на "Галактику"" з розчаруванням: замість ракети-красуні, яку він сподівався уздріти, до палуби "Міжпланетного вокзалу" пристала обшарпана, подзьобана споруда.

Та найбільше розчарування спіткало його згодом, коли з повітряного шлюзу до зали почали один за одним входити прибулі космонавти. їх було четверо, і всі молоді. Молодші за його тата!

"Може, я сплю? — подумав Романко.— Можливо, це мені просто сниться? Адже "Галактика" мандрувала в космічних просторах сімдесят років! Значить, моєму прадідові тепер має бути сто три... А..."

В цю мить він упізнав прадіда. Такий же кремезний, засмаглий чоловік, як і в кіножурналі. Може, тільки трохи стомлений, але зовсім, зовсім молодий!

Що ж це таке? Треба спитати в тата...

Хлопець пробирається крізь натовп. Уже почався мітинг, всі слухають виступ якогось ученого, а Романко завзято працює ліктями. На жвавого "дідка" поглядають із подивом, але пропускають наперед.

— Подорож "Галактики" — це наочний приклад відносності часу,— говорив учений з трибуни, на якій стояли і мандрівники.— Плин часу в різних інерціальних системах різний...

Романко не дослухався. Пробравшись нарешті до батька, легенько торкнув його за рукав:

— Тату, невже все це правда?

Батько здивовано глянув на "старого"".

— Пробачте, але я...

Романко зірвав бороду й парика і сховав у кишеню. Батько звів брови:

— Це ти, артисте?

— Скажи,— зашепотів хлопець,— це все насправді...

— Насправді, — перебив його батько, — але твоя поведінка...

— Хіба можуть бути батьки молодші за своїх дітей?

— Ти ж бачиш,— стиха промовив батько,— ці люди не тільки молодші за своїх дітей, а й за своїх онуків. Я ж онук он тому космонавтові.

Романко поглянув на трибуну:

— Бачу, я його відразу впізнав!

— Так ось, йому тридцять чотири, а його синові сімдесят три. Виходить, що діти можуть бути старшими за своїх батьків, але це в тому випадку, коли ці діти лишаються на Землі, а батьки літають у космічних ракетах. Зрозуміло?

— Н-недуже...

— Виростеш — зрозумієш. Час іде по-різному на різних небесних тілах. І це залежить від швидкості їхнього руху. Що швидше летить ракета — то більше "гальмується" на ній час, то повільніше він протікає. За сімдесят земних років на ракеті "Галактика" минув усього один рік! На Землі всі постаріли на сімдесят років, а екіпаж ракети — лише на рік.

— Дорогі товариші! Наша експедиція добула надзвичайно цінні для науки відомості...

Де й ділося Романове розчарування! Не відриваючи очей, дивився він на мужніх мандрівників, які подолали час. Дивовижна, просто казкова подія!

Коли закінчився мітинг і космонавти зійшли з трибуни, він кинувся до свого прадіда — так, як робив це під час перегляду кіножурналу. Але тепер він відчув тепло прадідової руки, почув слова, звернені до нього:

— Ти дуже схожий на мого сина, хлопчику! — сказав космонавт, пригортаючи Романка.— Ти, мабуть, його внук?

— Так... Я... — запинаючись почав підліток,— я — Романко! А ось і мій тато...

Космонавт міцно обнявся із внуком, на дванадцять років старшим за нього.

— А де ж мій... син? — з тривогою в голосі спитав гість.

— Він дома,— поспішив заспокоїти космічного мандрівника Романко. — Старенький уже, сімдесят три роки має!

Заговорив репродуктор. Космонавтів і зустрічаючих запрошували до ракети, щоб летіти на Землю.

— Значить, додому? — стрепенувся молодий прадід.

— Так,— усміхнувся Романків батько.

— Додому, додому! — аж підскочив Романко. Згадав про дідуся — це ж він самотній біля апарата. А як він зрадіє, побачивши свого батька!..

Так, ця мить була незвичайна. Із сльозами на очах Романків дідусь — сивий, старенький — пішов назустріч молодому, безвусому чоловікові і, простягаючи руки, мовив схвильовано:

— Нарешті діждався тебе, тату!

Вони сплелися в обіймах.